

поглядів, які він сповідував у 1917–1919 рр., називали зрадником національного відродження, прихильником «єдиної неділимої Росії». Як би там не було, але втілення державотворчих ідей В. Винниченка можливе і реальне за умов, що серед політичної еліти в Україні знайдуться особистості які матимуть за мету об'єднання населення України на розбудову держави, де кожен громадянин матиме змогу реалізуватись як особистість моральна, політична, економічна і соціальна, де працюватиме на благо своєї держави.

Список літератури: 1. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. / В. Винниченко // – К., 1991 р. 2. Гнідан О.Д., Демянівська Л.С. Володимир Винниченко: життя, діяльність, творчість / О.Д. Гнідан, Л.С. Демянівська // – К., 1996. 3. Винниченко В. Відродження нації. / В. Винниченко // – К., 1990. – Т. 1. 4. Винниченко В. Відродження нації. / В. Винниченко // – К., 1990. – Т. 1. 5. Винниченко В. Не у всьому чесні з собою: виривки з неопсланого листа до ЦК РКП / В. Винниченко /// Дзвін. – 1991. – № 3. 6. Винниченко В. Відродження нації. / В. Винниченко // – К., 1990. – Т. 2. 7. Панова М.І. Державні, політичні та громадські діячі України / М.І. Панова // – К., 2002 р.

*Меньшиков С.О.
м. Харків, Україна*

ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ «РІЗАННЯ МЕТАЛІВ» ХПІ У СТВОРЕННІ ТУРБОЗУБЧАТИХ АГРЕГАТИВ КРЕЙСЕРІВ

Проблема підвищення ККД це далеко не єдина задача, яка ставилась перед турбінобудівниками. У зв'язку зі створенням океанських крейсерів в яких двигуном була парова турбіна, постало питання у створенні великих зубчатих коліс. Такі колеса необхідно було використовувати у турбозубчатих агрегатах (ТЗА), для забезпечення економічності крейсерів. Це було потрібно для того, щоб вони якнайдовше знаходились у морі, без поповнення запасів пального. Створенням надійних і економічних зубчатих коліс займався Воробйов Сергій Олександрович на кафедрі різання металів ХПІ. Його дослідження, які були впроваджені на виробництві на ХТГЗ дали можливість робити ТЗА швидше та більш високої якості. Після війни розпочали добудову крейсерів проекту 68К, будівництво яких було розпочате ще напередодні війни. У 1948 р. ХТГЗ поставив Балтійському заводу № 189 ТЗА для крейсерів цього проекту [1, арк. 48].

В основу написання цієї роботи покладена дисертація інженера С.О. Воробйова на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук «Исследование нарезания быстроходных зубчатых цилиндрических колес больших диаметров», яка була захищена у 1949 р. на кафедрі різання металів.

Для довготривалої роботи швидкісної турбінної передачі пред'являються високі вимоги по точності виготовлення та чистоті робочої поверхні. Недотримання цих вимог може викликати недостатній контакт по висоті зубів і по ширині зубчастих коліс та недостатню рівномірність ходу зубчастих коліс, що призведе до виникнення додаткових динамічних навантажень на зуб'ях. Ці дефекти виготовлення в свою чергу можуть призвести до: поломки зубів, викришування їх робочих поверхонь, зношування або заїдання робочих поверхонь.

Швидкісні зубчасті колеса нарізають лише черв'ячними фрезами на точних зубофрезерних верстатах. Зубодовбальні та зубостругальні верстати не забезпечують необ-

хідної точності в окружному кроці. Також неможливо використовувати верстати, які працюють по методу ділення.

На той час швидкісні турбінні передачі працювали в основному на швидкості 50–60 м/с, але конструктори турбінних редукторів прагнули до ще більших швидкостей, бо це дало б можливість розвивати більші потужності при менших габаритах установки. Практика виготовлення та експлуатації турбінних редукторів показувала, що зі збільшенням окружної швидкості одні і ті ж самі за змістом та величині дефекти проявляють себе в більшій мірі. Тому при збільшенні окружної швидкості зубчатих коліс необхідно підвищувати і точність їх виготовлення. Що в свою чергу потребує збільшення затрат часу та коштів [2, с. 1–3].

Деякі заводи для досягнення необхідної точності при обробці коліс зменшують швидкість різання та подачу. Це збільшує час виготовлення зубчатих коліс (для дуже великих коліс час нарізання складає 30–40 діб), але часто не дає бажаних результатів, через те, що:

- при дуже малих подачах йде підвишене зношування фрези і в кінці процесу нарізання досягає значних величин. В результаті це дає незадовільний контакт із парною шестернею;

- при зменшенні швидкості різання та величини подачі збільшується і так досить довгий процес нарізання зубів. Підтримувати постійну температуру в цеху де йде нарізання стає ще більш складно, а коливання температури у зубонарізному приміщенні є однією з головних причин нерівності поверхні зубів великих зубчастих коліс.

Тому при збереженні швидкості різання та подачі на інших заводах отримують зубчасті колеса достатньої якості, а на деяких передових підприємствах підвищуючи режими різання скорочують час обробки, чим частково усувають вплив коливання температури на якість обробки отриманого колеса.

Важливим питанням точності виготовлення зубчатих коліс є і чистота обробки робочих поверхонь їх зубів. Через те що поверхні зубів будуть не достатньо гладкими контакт між зубами буде лише по виступаючим поверхням, що призведе до підвищення поверхневих напруг і в результаті до викришування робочих поверхонь. Припрацювання поверхонь при окружній швидкості більше 10 м/с не відбувається, бо виникає гідродинамічна плівка такої товщини при якій металічного контакту не відбувається.

В роботі С.О. Воробйова поставлені такі задачі:

1. Встановити факти, які впливають на величину огранки профілю і рябизну зубів, а також ступінь впливу кожного з них.

2. Виявити умови при яких величина огранки профілю і рябизна зубів можуть бути доведені до необхідних розмірів [2, с. 8].

Точність виготовлення зубчатих коліс залежить від двох основних показників: величини рябизни контактної лінії зубу та величини огранки профілю зубів, які в свою чергу залежать від різноманітних факторів.

При дослідженні величини рабі контактної лінії зубу встановлено що вона залежить від величини вертикальної подачі, дільного радіусу фрези, кута зачеплення та припуску на обробку.

При чистовому нарізанні зубів швидкість різання та матеріал що обробляється зовсім не впливають на якість обробки. Однак в літературі, яка присвячена якості поверхні, описується явище захвату і відриву окремих шарів металу з поверхні що обробляється ріжучою кромкою інструменту. Це відбувається через те, що при різанні метал розігрівається, підвищується в'язкість металу перед різцем і при певних швидкостях

відбувається відрив в'язкого металу. Цікаво що при подальшому збільшенні швидкостей різання якість оброблюваної поверхні починає покращуватись [3, с. 17–18].

В ході виконання роботи були виведені формули для визначення величини поздовжньої рябизни, які дозволили у 68% зразків визначити цю величину з відхиленням до 5% від дійсного значення (по формулам які використовувались до цього на ті ж зразки відхилення до 5% було підраховано лише у 26% випадків) [2, с. 118–127].

При дослідженні величини огранки профілю зубів встановлено, що вона прямо пропорційна її торцевому модулю і обернено пропорційна квадрату числа зубів фрези. Також залежить від модулю і числа зубів шестерні що нарізається, кута зачеплення, числа зубів, числа заходів фрези та висоти корекції зубу [2, с. 167–168].

По проведенням у дисертації дослідженням для ХТГЗ ім. С. М. Кірова було рекомендовано збільшити подачу з 1,2 до 2 мм/об. що також дозволило збільшити швидкість різання з 15 до 20 м/хв. Ці заходи скоротили час чистового проходу у два рази. Крім цього різко скоротилося зношування фрези, а відповідно і зменшилась конусність обода шестерні і через це скоротився час доводки комплектів коліс за рахунок зменшення конусності ободу.

Нарізання зубчатих коліс для корабельних ТЗА було важливим завданням ХТГЗ для оборонного комплексу країни. В тому числі і завдяки роботі С.О. Воробйова у вересні 1948 р. перший ТЗА для крейсера проекту 68К типу «Чапаєв» прийнятий держкомісією, а всього до кінця року виготовлено 4 ТЗА та 7 комплектів циркуляційних і конденсаторних насосів [4, арк. 206, 249].

Будівництво таких крейсерів дозволило військово-морським силам СРСР на рівних конкурувати з іншими морськими державами. Ці крейсери були не надсучасними кораблями, але завдяки ним радянські ВМС змогли бути присутніми в океані і вони стали основою флоту в цей перехідний період.

Список літератури: 1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 5124. 2. Воробьев С.А. Исследование нарезания быстроходных зубчатых цилиндрических колес больших диаметров: дис. ... канд. техн. наук / Сергей Александрович Воробьев. – Харьков, 1949. – 204 с. 3. Воробьев С.А. Нормативные и руководящие материалы по определению оптимальных условий нарезания зубчатых колес турбинных редукторов. / Воробьев С.А. – Харьков 1948 г. – 38 с. 4. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 5125.

*Мешковая С.И.
г. Харьков, Украина*

ДОКУМЕНТЫ ПЕРСОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА О ВОССТАНОВЛЕНИИ В ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРАВАХ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

Архивные документы персонального характера – важнейший источник ретроспективной информации в области микроистории. Исследование традиционно теряющегося в глобальном историческом просторе ничем особо непримечательного «маленького человека» с его частной жизнью, образом мышления, личными трагедиями и достижениями, создают предпосылки для изучения истории общества в целом, осознания направляющих тенденций общественного развития в определённый хронологический период. В качестве информационного объекта подобного рода источники являются незаменимы-

ми и в изучении проблемы «лишенцев». В данной статье анализируются документы личного дела П. Атаманчука о восстановлении его в избирательных правах, хранящиеся в Государственном архиве города Киева. Цель работы состоит в исследовании, на примере конкретной личности, законодательной подоплёки ограничения и восстановления в правах, механизма рассмотрения подобного рода дел, отдельных черт социального облика и повседневной жизни «лишенцев».

В 1918 г. Конституцией РСФСР было задекларировано создание в советском государстве особой категории граждан-«лишенцев», социальное происхождение и образ жизни которых так или иначе противоречили большевистской идеологической догме [1]. Поражение в избирательных правах влекло за собой и «дополнительные ограничения»: выселение из квартир и городов, «огольное лишение» заборных книжек, права на медицинскую помощь, прав застройки, права на социальную помощь учащимся системы профессионального образования, исключение детей из школ и многое другое [2, л. 4; 3, л. 57]. Не удивительно, что в 1923 г. советские бюрократы с уверенностью констатировали: «Было время, когда этот вопрос мало кого интересовал. Теперь же «голосом» дорожит каждый» [4, л. 23]. Являясь по-сути гражданами второго сорта, «лишенцы» не оставляли попыток вернуть гражданские права.

Постановлением избирательной комиссии в разряд «лишенцев» был зачислен и ломовой извозчик Петр Сергеевич Атаманчук, 1892 года рождения, уроженец села Великая Снетинка (ныне – Фастовский район Киевской области – Авт.). Его личное дело включает в себя: две анкеты (печатную и рукописную), автобиографии П. Атаманчука и его супруги, справку домовладельца, подтверждающую проживание супругов в доме № 2 по Ново-Вокзальной улице города Киева, короткое письменное свидетельство некоего члена «союзов» металлистов и работников коммунального хозяйства Константина Ивановича Кусницына с характеристикой на П. Атаманчука. 29 ноября 1928 г. «лишенец» П. Атаманчук обратился в Административный отдел Киевского окружного исполнительного комитета с просьбой о восстановлении его в избирательных правах. Дело было начато только 12 мая 1930 г. со следующей резолюцией: «Зважаючи на те, що гр. Атаманчук хоч і торгував (дрібна торгівля) в 1925 р., але з того часу працює загально-корисно, а тому підтримати клопотання про надання йому виборчого права» [5, л. 1]. Таким образом, чётко называется причина лишения избирательного права – П. Атаманчук попадал в зафиксированную Конституцией категорию частных торговцев и коммерческих посредников. Между тем, сам «лишенец» упорно отрицал данный факт. В автобиографии он указал: «Родился в ... семье крестьян. В 1918 году женился в Киеве на горожанке и с тех пор живу в городе. Работал на артскладе до 1921 года, потом подённо до 1925 года, затем в 1925 и 1926 году работал в ресторане официантом, после ликвидации ресторана был без работы. В 1927 году... поступил в артель, где проработал до 1-ого января 1930 года. В настоящее время работаю в транспорте Киевторга» [5, л. 5]. Все даты и места работы, указанные в автобиографии старательно подчёркнуты красным карандашом советского чиновника. В избирательной анкете на вопрос № 9 «Принадлежит ли или принадлежал раньше и когда именно к категории торговцев, торговых посредников ...», «лишенец» категорически ответил «нет» [5, л. 2]. Отрицал факт занятия П. Атаманчука частной торговлей и К. Кусницын: «Никакой эксплуатацией наёмной силы не пользовался, а также никакой торговлей не занимался» [5, л. 3]. Именно поэтому возникает подозрение если не в чиновничьей халатности, повлекшей за собой неправомерное ущемления в правах, то во всяком случае в истинности причины лишения права голоса. Впрочем, можно предположить, что П. Атаманчук намеренно скрывал правду, заручившись известными методами поддержкой свидетеля. Хотя, с

другой стороны, «угрожающий» тон анкеты не предполагал каких-либо манипуляций с совестью. Уже на первой странице значилось: «За неправильные сведения лица, виновные в этом, подлежат ответственности по ст. 90-й Угол. Код.»; и далее – «Писать чётко чернилами» [5, л. 2]. В целом, ответы на вопросы обеих анкет вполне ясные и конкретные: национальность – украинец; наёмным трудом не пользовался; налогом облагался за последние два года как извозчик одноколки; член МОПРа и «Асавиохему»; на вопросы об использовании ранее наёмного труда, получении доходов от частных предприятий, о поражении в правах по суду П. Атаманчук коротко ответил «нет» [5, л. 2, 7]. Но некоторые ответы всё-таки кажутся довольно странными. Так, на вопрос «Источники существования...» он неожиданно ответил «хлебороб», будучи, как уже выяснилось ранее, жителем Киева и ломовым извозчиком [5, л. 2]. На вопрос рукописной анкеты «Чи громадянин СРСР, коли ні, то якої держави», П. Атаманчук вместо ожидаемого «да» подозрительно конкретизировал – «УССР» [5, л. 7]. Что это – растерянность и робость, которые буквально сковывали «маленького человека» с навязанным комплексом социальной неполноценности в бюрократических кабинетах новой власти; или неловкие попытки скрыть правду; а может быть слабое знание политической конъюнктуры? Причин могло быть множество.

Не даёт чёткого ответа об истинной подоплёке лишения избирательных прав и «Справка для предоставления в админотдел», выданная домовладельцем дома № 2 по Ново-Вокзальной улице, где проживала семья П. Атаманчука. Тем не менее, документ освещает бытовую сторону жизни «лишенца»: «... занимают квартиру из 2-х комнат площадью 5 кв. саженей и кухни площадью 2 ½ кв. саженей, платят по 7 руб. в месяц. В квартире живёт гр. Атаманчук с женой, четырьмя детьми и братом» [5, л. 4]. Таким образом, в переводе на современные параметры, семья из 7-и человек, в буквальном смысле слова ютилась на 34-х кв. метрах жилой площади, а значит не могла подозреваться в особой, чуждой советской власти, зажиточности.

Между тем, определённую дисгармонию в дело внесла автобиография супруги П. Атаманчука – Марии Ильиничны. Неожиданно откровенно женщина признавалась в следующем: «Родилась в городе Киеве в 1898 году. Отец служил на железной дороге, мать занималась домашним хозяйством. Окончила двухклассное училище в 1915 году. Поступила в обмундировочную мастерскую в 1916 году. В 1918 году поступила на железную дорогу, где работала на станции Киев I товар до 1920 года. Нигде и ни в каких политических организациях не работала. В 1922 году начала торговать по патенту II разряда и торговала с перерывами до 1926 года. С 1926 года по настоящее время живу на иждивении мужа – ломового извозчика. Нигде не работаю, занимаюсь домашним хозяйством. Имею дом по улице Протасов Яр, который купила 19 мая 1926 года за 1500 руб. Имею четверо детей. Сама я живу в наёмной квартире в доме № 2 по Н.-Вокзальной улице. Занимаю квартиру 2 комнаты 5 саженей и кухню 2 ½ саженей. Платчу 7 руб. за квартиру. В квартире живёт нас 7 человек» [5, л. 6]. Чистосердечная, без малейшего намёка на желание уклониться от истины и завуалировать особо нежелательные факты, автобиография Марии Атаманчук откровенно диссонирует с лояльной полуправдой мужа. Нет в документе и намерения разжалобить или хотя бы объяснить причину занятия торговлей, информация излагалась сухо и сдержанно. Хотя в документах подобного рода такие психологические приёмы были нередки: «В годы моей безработицы я не имел средств к существованию, поддержкой чужих добывал, и только на денное пропитание ...»; «После демобилизации... я, не найдя работы по найму, вынужден был в виду крайней нужды заняться мелкой торговлей в разнос...»; «В виду тяжёлого материального положения и болезни туберкулёза лёгких, я вынужден был поступить на службу расчётчиком ка-

зино...»); «Обсеилась детьми. Муж мой повёл жизнь несамостоятельную, начал тянуть из дому всё... Имея корову выносила на рынок молоко... Это всё заставила делать меня моя жизнь связанная с недостатком материальных средств» [7, л. 93, 121, 125; 8, л. 5]. Мария Ильинична предпочла к подобной риторике не прибегать.

К сожалению, в деле отсутствует окончательная резолюция относительно решения вопроса. Был ли П. Атаманчук восстановлен в избирательных правах или оставлен в списках «лишенцев» выяснить не удалось. Предположительно, дело могли решить в его пользу. Анализ имеющейся документации позволяет выявить, как минимум три причины для возвращения ему права голоса: даже если П. Атаманчук действительно до 1925 г. торговал, на момент начала рассмотрения дела он уже пять лет не являлся частником, а занимался общественно-полезным трудом, работая ломовым извозчиком; на иждивении жены – бывшей торговки – не находился; выполнял общественную работу, являясь членом Международной организации помощи борцам революции (МОПР) и Общества содействия обороне, авиационному и химическому строительству (Осоавиахим).

Таким образом, проанализированные документы, раскрывают драматическую судьбу людей, насильственным образом оказавшихся вне социума. Преследование граждан с трудовой биографией по неубедительным и до конца не доказанным причинам заставляет усомниться в качестве работы советской бюрократической машины, так и не отладившей до конца процесс разоблачения и наказания «чуждого элемента». Очевидна откровенная небрежность в составлении дела. Названная причина лишения прав не подтверждена никакими документами и свидетельствами. Возможно, таковые и имелись, но в деле не фигурируют, что недопустимо при решении судьбоносного вопроса, буквально переворачивающего человеческую жизнь максимальным понижением социального статуса. Видимо, поставленный на поток поиск врагов и погоня за рекордами в этой области, не позволяли советским чиновникам глубоко вникнуть в суть каждого отдельного случая, собрать достоверную информацию о человеке, а следовательно, и тщательно установить правовую подоплёку лишения прав. Дело П.С. Атаманчука – важнейшее свидетельство времени, отразившее не только политико-идеологические, но и личностные аспекты процесса искусственной маргинализации общества.

Список литературы: 1. Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Принята V Всероссийским съездом Советов в заседании от 10 июля 1918 года / <http://www.tarasei.narod.ru>. 2. Постановление Президиума ЦИК СССР. – Государственный архив Харьковской области (далее – ГАХО). – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Д. 1571. – Л. 4. 3. Декрет Совета Народных Комиссаров о социальном обеспечении учащихся в учебных заведениях профессионального образования. ГАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 22. – Д. 258. – Л. 57–58. 4. На Валковщине. – Центральный государственный архив высших органов власти и управления Украины (далее – ЦГАВО). – Ф. 1. – Оп. 2. – Д. 1042. – Л. 23. 5. Государственный архив города Киева (далее – ГАК). – Ф. Р-331. – Оп. 2. – Д. 9287. – 7 л. 6. Акт обследования домов. – ГАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 2. – Д. 601. – Л. 8–9. 7. ГАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Д. 1256. – 133 л. 8. ГАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 6. – Д. 266. – 23 л.

*Мотенко Я.В., Шишкіна Є.К.
м. Харків, Україна*